

definitions of the mockumentary term and indicated his first appearance as describing a special genre of cinema – pseudo-documentary, namely: the material is a genre of a film that takes the style of film production, which is usually preserved for the most actual and literary themes and completely turns it from head to toe. Films, as a rule, consist of a fictitious plot line, narrated through the documentary style of film production. In the presented research considerable attention is paid to the role of directors, who make films of this genre so that they looked like a real documentary film. Such films often contain interviews and photos taken by a hidden camera. The author identified the difference between documentary and pseudo documentary films. Instead of a real coverage of events in real life, pseudo-documentary films usually consist of a fictitious plot depicted by training actors. Nevertheless, some protestors, actors blur the lines between reality and fiction, bringing their fictional characters into real life situations with real people that you can interact with. Mentioned by the author is the main idea of the genre of mockumentary, namely: the creation of «other» life, based on the principles of deceit and play. Exploring the genre of mockumentary from the point of view of the game, the author analyzes that this is a kind of «redefinition» of reality (that is, the transformation of reality into images, through which we open another reality). The directors understood this natural process, understood the psychology of deception, the properties of the game, and invented the new technology with their methods, techniques, and successful tricks. They have learned to create their own «almost real world» for viewers. Consequently, the proposed research is devoted to works in the genre of mockumentary, diverse in content and their artistic tasks. It has been found out that comic films are used as a parody and satire. The exploratory definition is used to analyze actual events and phenomena on an example of a fictitious subject of a film, and new perspectives of the genre of mockumentary enable the ability to find the emotional and intellectual cinematography.

Key words: mockumentary, cinema, film, television, pseudo-documentary, film production, genre.

Стаття надійшла до редколегії 03.05.2018

УДК 37.013.42

Юлія ЧЕРНЕЦЬКА

доктор педагогічних наук, доцент,

професор кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки Комунального закладу

«Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,

м. Харків, Україна

e-mail: ulakgu@gmail.com

ЗВ'ЯЗОК СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ ТА ЖИТТЄВИХ ПЕРСПЕКТИВ РЕАБІЛІТОВАНИХ НАРКОЗАЛЕЖНИХ

У статті розглянуто проблему визначення життєвих перспектив і соціальних ризиків реабілітованих наркозалежних, що зумовлюють ресоціалізацію таких осіб. Розкрито зміст дефініції «соціалізація», «десоціалізація», «ресоціалізація» стосовно наркозалежних осіб. Встановлено, що соціальні ризики реабілітованих наркозалежних пов'язані з впливом негативних чинників соціального середовища на мікро-, мезо і макрорівнях. Соціальні ризики на індивідуальному рівні пов'язані із особистісними чинниками і детерміновані такими особливостями, як соціальний статус, рівень освіти, рівень здоров'я, а також психологічними факторами. Наведено методичні рекомендації щодо формування життєвих перспектив реабілітованих наркозалежних, що стосуються розвитку особистості на індивідуальному, мікро – та макросередовищному рівнях.

Ключові слова: реабілітовані наркозалежні люди, соціалізація, десоціалізація, ресоціалізація, соціальні ризики, перспективи життя.

Актуальність статті викликана необхідністю вивчення дієвих шляхів інтеграції реабілітованих наркозалежних в соціальне середовище та об'єктивною відсутністю науково обґрунтованих та емпірично перевічених досліджень щодо зв'язку потенційних соціальних ризиків та формування життєвих перспектив у такої соціально вразливої категорії осіб.

Метою дослідження є розкриття зв'язку виявлених соціальних ризиків реабілітованих наркозалежних із життєвими перспективами у про-

цесі їх ресоціалізації, що, на нашу думку, слугує таким механізмом, який дозволяє підвищити ефективність соціальної та соціально-педагогічної роботи в напрямі інтеграції наркозалежних в соціум.

Провідними методами дослідження є теоретичний аналіз, узагальнення накопичених в науці результатів, а також емпіричне дослідження досвіду роботи з визначеною категорією осіб.

Аналіз останніх публікацій з окресленої проблематики свідчить, що існує потужний науковий

доробок щодо методології та теоретичних передумов для розробки соціалізаційної проблематики, зокрема з наркозалежними, здійснений у наукових класичних дослідженнях учених Е. Дюркгейма, П. Бергера, О. Конта, Т. Лукмана, Ж.-П. Сартра, К. Абульханової-Славської, В. Бочарової, М. Галагузової, А. Мудрика, С. Рубінштейна, І. Зверєвої, О. Караман, Т. Парсонса, С. Харченка. На рівні конкретних прикладних досліджень проблеми становлення особистості розглянуто Д. Леонтьєвим, І. Коном, К. Мілютіною; питанням ресоціалізації девіантної і делінквентної особистості присвячено праці С. Горенка, О. Караман, В. Синьова та ін.; проведення психологічної і психотерапевтичної роботи в напрямі налагодження гармонійної взаємодії наркозалежних у соціальному оточенні розглядали С. Ваїсов, М. Жидко, В. Москаленко; питання корекційно-профілактичної роботи з наркозалежними, що здійснюється різнопрофільними фахівцями, висвітлювалося в працях О. Мурашкєвича, Л. Литвинової, Н. Максимової та ін.

Водночас, продовжуючи вивчення проблеми ресоціалізації реабілітованих наркозалежних, слід зазначити недостатню наукову розробленість окресленого питання, зокрема, у напрямі вивчення соціальних ризиків та їх урахування при визначенні життєвих перспектив цієї категорії осіб.

Виклад основного матеріалу розпочнемо із з'ясування основних категорій дослідження, таких як «соціалізація», «десоціалізація», «ресоціалізація» стосовно наркозалежних осіб, «соціальні ризики», «життєві перспективи», визначення провідних соціальних ризиків, що мають безпосередній зв'язок із формуванням життєвих перспектив, на основі яких надамо методичні поради, що сприятимуть повноцінній ресоціалізації реабілітованих наркозалежних.

Оскільки соціальні ризики є певними факторами вторинної десоціалізації наркозалежних, що впливатимуть на їх життєві перспективи, надамо тлумачення загальносоціалізаційним процесам. На думку вітчизняних та зарубіжних вчених – соціальних педагогів (А. Капська, Л. Мардахаєв, А. Мудрик, А. Рижанова, С. Харченко) [2], категорії «соціалізація – десоціалізація – ресоціалізація» складають понятійну тріаду і мають розглядатися у безпосередньому зв'язку. Логічно розмірковувати, що не будучи соціалізованою, особистість, відповідно, не може бути десоціалізованою, оскільки на неї не впливають компоненти соціалізації (агенти, механізми, засоби), тим більше немає потреби в ресоціалізації, оскільки ми не маємо десоціалізованої особистості.

Таке бачення підтверджується важливою для нас думкою С. Харченка стосовно того, що всі дефініції зазначеної тріади не тільки є близькими

семантично, а й відбивають триєдиний процес: знаходження людиною соціальних зв'язків (соціалізація), їхня руйнація під впливом соціальних ризиків (десоціалізація), відновлення втраченої соціальності (ресоціалізація) через побудову життєздатних перспектив [5, 53].

Тому, спираючись на попередні визначення сутності соціалізації як процесу поступового входження особистості у соціальне середовище, прийняття його норм та правил поведінки (О. Безпалько, Л. Міщик, А. Мудрик,), десоціалізації як процесу втрати цих норм і правил і «вилучення» людини із соціального середовища (Н. Калашникова, О. Караман) ресоціалізації (В. Синьов, Н. Калашник, О. Караман, І. Кутянова, О. Неживець, С. Харченко та ін.), представимо власне розумінням поняття «ресоціалізації наркозалежних осіб» як «відновлення, збереження й розвиток соціально корисних зв'язків і відносин наркозалежної особи із соціальним середовищем, формування нових соціально схвалених моделей поведінки, норм і цінностей, позитивного соціального досвіду і суб'єктності з метою повноцінного функціонування в суспільстві як у період проходження реабілітації, так і на подальших етапах життєдіяльності». Як бачимо, процес ресоціалізації реабілітованих наркозалежних продовжується досить тривалий час після проходження ними реабілітації в умовах реабілітаційних центрів і супроводжується дією різних факторів середовища, до яких відносяться й соціальні ризики.

З'ясуємо зміст понять «соціальні ризики» та «життєві перспективи», оскільки ці поняття є провідними у нашому дослідженні.

В енциклопедії для фахівців соціальної сфери під соціальними ризиками розуміють ймовірність настання негативного наслідку або міра очікуваного неблагополуччя, й зазначається, що вся множина ризиків, яким піддається особистість та її діяльність, може бути класифікована залежно від того, унаслідок чого вони виникли, піддається ним людина навмисно чині, чи зумовлені вони характером її діяльності або поведінкою, можливістю досягнення прогнозованої мети і/або іншими факторами [1, 74–76]. На основі праць зарубіжних учених (А. Адлер, Ш. Бюлер, Е. Еріксон та ін.) та вітчизняних дослідників (К. Абульханова-Славська, С. Рубінштейн, Т. Титаренко та ін.) виокремилися теоретико-методологічні підходи до розуміння «життєвої перспективи», які в загальному вигляді можна представити як процес формування і уявлення майбутнього.

Емпіричне дослідження щодо вивчення соціальних ризиків серед реабілітованих наркозалежних показало, що за умови довготривалого перебування в середовищі ресоціалізації як соціальний

ризик на мікросередовищному підрівні виникає певна соціальна депривація, під якою розуміють позбавлення або обмеження життєво важливих потреб людини (в близьких стосунках з родичами, особами протилежної статі, вільного вибору різних видів діяльності, освіти, просування в професійній сфері). Очевидно, що життєві перспективи наркозалежних повинні бути пов'язані із соціально-позитивними впливами соціуму. Тому з метою подолання таких ризиків необхідно надавати допомогу в розв'язанні проблем реабілітованих наркозалежних в суспільстві, розв'язувати питання оптимізації соціальних процесів, їх регулювання та управління, з вивчення потреб таких осіб та сприяння самомотивації з метою вдалого прийняття рішень у складних ситуаціях повсякденного життя. Таким чином, можна подолати ризики, пов'язані із соціальною депривацією реабілітованої особи.

Опитування наркозалежних показало, що якщо таких рекомендацій не дотримуватися, виникає так зване явище «соціофобії», за якого реабілітовані наркозалежні відсторонюються від соціально дійсності, спілкуються виключно в рамках «своїх людей», отже, ресоціалізація таких осіб відбувається не досить вдало, оскільки існують труднощі в розумінні інших людей та їх способу життя.

Встановлено, що проявами соціальних ризиків на середовищному рівні, які водночас є макрота мезофакторами є наркотизм, який підсилюється дія пасивним відношенням до вирішення проблем залежних людей в Україні, високий рівень агресивності сучасного українського суспільства, стресогенні фактори; доступність особистості до наркотичної субкультури, в тому числі через ЗМІ, мережу Інтернет; на рівні мікрофакторів – через популяризацію наркотиків у референтних групах однолітків, деструктивний вплив сім'ї тощо. В якості окремих потужних соціальних ризиків ми розглядаємо деструктивні групи як особливі інститути десоціалізації, члени (агенти) яких є носіями норм і цінностей, які відрізняються від домінуючої в суспільстві культури або суперечать їй, вікові та індивідуально-психологічні особливості особистості тощо [6, 330–337]. Отже, формування життєвих перспектив реабілітованих наркозалежних повинно відбуватися із урахуванням дії цих факторів. Зокрема, розповсюдження досвіду щодо позитивної соціалізації реабілітованих наркозалежних сприятиме толерантному ставленню до усіх без винятку людей в Україні, що зафіксовано у Цілях сталого розвитку України [3], прийняття реабілітованих осіб в соціум сприятиме зниженню ворожості та рівня злочинності, а звідси, сприятиме зниженню стресогенності і стресофактор-

ності суспільства. Досвід подолання наркозалежності реабілітованими особами, а також розповсюдження інформації про ефективні шляхи подолання наркозалежності сприятиме зниженню кількості наркозалежних осіб, підвищить мотивацію до подолання залежності тощо.

В кінцевому рахунку підвищуються перспективи створення ефективного життєвого шляху реабілітованими наркозалежними. В якості рекомендацій для таких осіб слугуватиме порада певний час перебувати у соціально-педагогічному супроводі, згодом підвищувати власну соціальну активність, нарощувати особистісний потенціал, впевненість у своїх силах та за потреби звертатися по допомогу до відповідних фахівців.

До соціальних ризиків на індивідуальному рівні ми відносимо вік, соціальний статус людини, сімейний стан, національність, освіченість, рівень здоров'я реабілітованого наркозалежного.

З метою подолання ризиків, пов'язаних із організацією спілкування у співзалежній родині та побудови гармонійної взаємодії у постреабілітаційний період, необхідно впровадження соціального супроводу наркозалежного і його родини. В такому випадку життєва перспектива стане позитивною, якщо члени допомагають організувати життєдіяльність колишньому наркозалежному, адаптуватися в соціальному середовищі, надають фінансову і психологічну підтримку, що сприяє усуненню соціальних ризиків. До того, ж спілкування з наркозалежними дозволило дійти висновку, що найчастіше одружені наркозалежні вважають гармонізацію сімейних відносин однією із потужних мотивацій для одужання, тому легше піддаються корекційним соціально-педагогічним і психологічним впливам. Однак, є й частка тих, хто не бажає взагалі створювати родину, не планує мати дітей. Особи із такою характеристикою навпаки мають низький ресоціалізаційний потенціал, не вважають родину однією із пріоритетних цінностей, і, зазвичай, ведуть безладне статеве життя, не орієнтуючись на виправлення. Відзначимо, що попередження і подолання цих соціальних ризиків є одним із найскладніших у соціальній роботі.

Дослідження показало, що соціальний статус і освітній рівень реабілітованих наркозалежних також впливає на перспективи їх подальшого життя. Наркозалежні з високим культурним і освітнім рівнем освіти рідко йдуть на скоєння насильницьких злочинів, на здійснення крадіжок, Наркозалежні із низьким загальноосвітнім рівнем найчастіше здійснюють насильницькі злочини із використанням фізичної сили, крадуть, дозволяють собі зухвалу і брутальну поведінку із

співробітниками центру і залученими фахівцями, розмовляють сленговою мовою, мають низький загальнокультурний і морально-етичний рівень розвитку. Опитування наркозалежних показало, що більшість освічених наркозалежних осіб має намір продовжувати діяльність за обраним професійним напрямом, серед тих, які мають незакінчену освіту, превалюють наміри в майбутньому отримати вищу освіту, а ті, хто її не має, також планують продовжити навчання.

Серед дієвих методичних рекомендацій можна відзначити популяризацію освіти, надання допомоги у поновленні отримання освіти у навчальних закладах різного рівня, що є потужним засобом уникнення безробіття, низько кваліфікованої та малооплачуваної роботи для реабілітованих наркозалежних.

Важливим соціальним ризиком для реабілітованих наркозалежних є їх низький рівень здоров'я, й у зв'язку з чим виникають низька працездатність і резистентність організму (через ВІЛ, гепатити, тощо), відсутність трудових навичок, патерналізм, утриманство, низьку мотивацію на здоровий спосіб життя тощо.

На жаль, життєві перспективи щодо здоров'я наркозалежних залишаються прерогативою медицини, тому серед рекомендацій в цьому напрямі стануть поради щодо дотримання здорового способу життя, особистої гігієни, режиму праці та відпочинку, принципів медико-соціальної реабілітації, а також розподілу матеріальних ресурсів надання допомоги наркозалежним, які, або мають статус інвалідів, або мають його отримати.

Серед потенційних соціальних ризиків, які проявляються на індивідуальному рівні [4, 6], відзначимо психолого-педагогічні характеристики наркозалежних: *емоційні* – страх перед власними емоціями, ігнорування розпачу, нетерпиме ставлення до інших, фрустрації, депресії, апатії, негативізм, відчуження, відсутність чуйності до людей, низька стресостійкість; *освітньо-виховні* – відсутність або деформація загальнолюдських

цінностей (моральних, етичних, життєвих), низька успішність в навчанні, низька культура спілкування, неповага до інших людей, лицемірство; *поведінкові* – безвідповідальність, низька активність, силові способи розв'язання конфліктів, лінощі, маніпулятивність, агресія, бажання задовольняти життєві потреби швидкими та соціально не схвалюваними способами; *когнітивні* – низькі, або надвисокі пізнавальні здібності, порушення основних психічних функцій; *особистісні* – неадекватна самооцінка, невпевненість у собі, конфліктність, егоїстичність тощо.

Подолання цих негативних індивідуальних проявів особистості розпочинається ще в процесі реабілітації та продовжується протягом життя. Відзначимо, що формування життєвих перспектив реабілітованих наркозалежних буде ефективним, якщо така особа має підтримку психолога, соціального педагога, або має так званого «психологічного спонсора» – особу, що мала досвід уживання психоактивних речовин, успішно подолала власну залежність, має не менш ніж 2–3 роки тверезого життя і може здійснювати підтримуючу діяльність. Наявність спонсора надає реабілітованій особі впевненості в тому, що в будь-який момент вона матиме кваліфіковану підтримку, може отримати пораду, або просто зможе поспілкуватися на важливі для себе теми із розуміючою людиною.

Таким чином, сукупність перелічених характеристик як можливих факторів соціального ризику вимагає комплексного підходу до формування життєвих перспектив реабілітованих наркозалежних. Визначення зв'язку життєвих перспектив і соціальних ризиків реабілітованих наркозалежних та надання подальших методичних рекомендацій, зумовлюють підвищення ресоціалізаційного потенціалу таких осіб.

Перспективним напрямом дослідження стане вивчення технологій ресоціалізації реабілітованих наркозалежних та розробки відповідного інструментарію для цього.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / [за ред. І. Д. Звереві]. – 2-е вид. – Київ ; Сімферополь : Універсум, 2013. – 536 с.
2. Міщик Л. І. Теоретико-методичні основи професійної підготовки соціального педагога у закладах вищої освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 / Міщик Людмила Іванівна. – Запоріжжя, 1997. – 358 с.
3. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.un.org.ua
4. Профілактика вживання наркотиків серед учнівської і студентської молоді : [методичний посібник] // Журавель Т. В., Самусь В. В., Сергеева К. В., Соловійова О. Д. та ін.; [за ред. Т. В. Журавель]. – К. : ФО-П Буря О. Д., 2014. – 96 с.
5. Харченко С. Я. Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності : теорія та практика : монографія / С. Я. Харченко. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 320 с.
6. Чернецька Ю. І. Вплив чинників десоціалізації на формування наркозалежної особистості / Ю. І. Чернецька // Актуальні питання гуманітарних наук : [міжвуз. зб. наук. праць мол. вч. Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. І. Франка]. – Дрогобич : Посвіт, 2015. – Вип.14. – С. 330-337.

References

1. Entsiklopediya dlya fahivtsiv sotsialnoji sferi [Encyclopedia for professionals in the social sphere] / [za red. I. D. Zverevoji]. – 2-e vid. – Kiyiv ; Simferopol : Universum, 2013. – 536 s.
2. Mischik L. I. Teoretiko-metodichni osnovi profesiynoyi pidgotovki sotsialnogo pedagoga u zakladah vischoji osvity : dis. ... d-ra ped. nauk : 13.00.05 / Mischik Lyudmila Ivanivna. [Theoretical methodological bases of preparation of social pedagogues in higher educational institution]. – Zaporizhzhya, 1997. – 358 s.
3. Nacional'na dopovid' «Cili stalogo rozvitku: Ukraïna [National report «The Goal of Stable development»]. (n.d.). un.org.ua. Retrived from <http://un.org.ua> [in Ukraine].
4. Zhuravel, T. (2014) Profilaktika vzhivannya narkotikiv sered uchnivsk'oji i student'sk'oji molodi [Prevention of drug use among children and students youth] Kyjiv: FO-P Burya O. D. [in Ukraine].
5. Harchenko S. Ya. Sotsializatsiya ditey ta molodi v protsesi sotsialno-pedagogichnoyi diyalnosti : teoriya ta praktika [Socialization of children and youth in social and pedagogical process] : monografiya / S. Ya. Harchenko. – Lugansk : Alma-mater, 2006. – 320 s. [in Ukraine].
6. Chernetska Yu. I. Vpliv chinnikiv desotsializatsiyi na formuvannya narkozaleznoyi osobistosti [Impact of the factors of desocialization in the formation of a drug addict personality] / Yu. I. Chernetska // Aktualni pitannya gumanitarnih nauk : [mizhvuz. zb. nauk. prats mol. vch. Drogobitskogo derzh. ped. un-tu Im. I. Franka]. – Drogobich : Posvit, 2015. – Vip.14. – S. 330-337. [in Ukraine]

Чернецкая Ю. Связь социальных рисков и жизненных перспектив реабилитированных наркозависимых

В статье рассмотрена проблема определения жизненных перспектив и социальных рисков реабилитированных наркозависимых, которые обуславливают ресоциализацию таких лиц. Раскрыто содержание дефиниций «социализация», «десоциализация», «ресоциализация» относительно наркозависимых лиц. Установлено, что социальные риски реабилитированных наркозависимых связаны с воздействием негативных факторов социальной среды на микро-, мезо и макроуровнях. Социальные риски на индивидуальном уровне связаны с личностными факторами и детерминированы такими особенностями, как социальный статус, уровень образования, уровень здоровья, а также психологическими факторами. Приведены методические рекомендации по формированию жизненных перспектив реабилитированных наркозависимых, которые касаются развития личности на индивидуальном, микро – и макросредовом уровнях.

Ключевые слова: реабилитированные наркозависимые люди, социализация, десоциализация, ресоциализация, социальные риски, перспективы жизни.

Chernetska Y. The connection of rehabilitated drug-dependent people social risks and life perspectives

The article is devoted to the determining of rehabilitated drug-dependent people life perspectives and social risks causing an individual trajectory of such individuals resocialization. The definition content "socialization", "desocialization", "resocialization" in relation to drug-dependent people persons is discovered. The life perspectives in the context of life's way personality are considered, the life strategies of drug-dependent people are defined. The rehabilitated drug-dependent people social risks related to the impact negative factors of the social environment at the micro, meso and macro levels are found out.

The social risks at the individual level are related to personal factors and are determined by such features as the level of education, criminal characteristics, the level of health, as well as psychological factors.

The methodical recommendations for the formation of rehabilitated drug-dependent people life perspectives relating to the development personality at the individual, micro- and macroenvironment levels, the features of the formation of prosocial behavior, the social development positive communication that will promote of rehabilitated drug-dependent people social adaptation and integration in the socio-cultural environment are given.

Key words: rehabilitated drug-dependent people, socialization, desocialization, resocialization, social risks, life perspectives.

Стаття надійшла до редколегії 06.05.2018